

Een wetenschappelijke fraudezaak pas afhandelen voor een formele commissie is te laat. Onderzoekers moeten bij de koffieautomaat hun alledaagse dilemma's uitwisselen. Het nieuwe theaterprogramma *Gewetenschap*, dat Pandemonia Science Theater in opdracht van De Jonge Akademie uitvoert, wil het gesprek hierover losweken. "Het moet geen klaagzang worden."

TEKST: PAUL VAN DEN BROEK | FOTOGRAFIE: DUNCAN DE FEY

Een wetenschapper krijgt een artikel voorgelegd van een collega van een ander instituut, die hij totaal niet mag. Een flutartikel, vindt de wetenschapper, maar aan de redactie die het artikel wil publiceren meldt hij dat het in orde is. Waarom? Om niet beticht te kunnen worden van een laaghartige wraakactie.

Tony Maples, theatermaker van Pandemonia Science Theater in Amsterdam, smult van dit soort anekdotes, omdat ze bruikbaar materiaal opleverden voor het nieuwe theaterprogramma *Gewetenschap*, dat

vanaf dit najaar langs universiteitssteden toert. Het programma steunt op vijftig interviews met wetenschappers die Maples kreeg

toegestuurd, waarin zij allerlei dagelijkse dilemma's uit de doeken doen, zoals de verhandeling over het niet eerlijk beoordeelde artikel door een collega. *Gewetenschap* gaat op 9 oktober in première in Amsterdam, duurt een half uur en sluit af met een debat over de dilemma's in de wetenschap. Maples: "De avond is geslaagd als het

publiek aan het denken is gezet en als de voorstelling voldoet aan onze opdracht: discussie losmaken."

WETENSCHAPPELIJKE UITGLIERS

De opdracht aan Pandemonia komt van De Jonge Akademie, een zelfstandig platform van jonge, talentvolle onderzoekers binnen de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW, zie kader). Een van de doelstellingen van De Jonge Akademie is om een visie te ontwikkelen op wetenschap en beleid, waarvoor dit jaar is gekozen voor een theaterstuk over wetenschappelijke integriteit. Teun Bousema,

lid van De Jonge Akademie en als onderzoeker tropische geneeskunde verbonden aan het Radboudumc, is een van de initia-

tiefnemers van het theaterstuk. Volgens hem heeft het publiek na de commotie rond Diederik Stapel een vertekend beeld gekregen van het wetenschapsbedrijf. "De zaak-Stapel was een excus, zoals in elke beroepsgroep excessen voorkomen, bijvoorbeeld in de bankensector. *Gewetenschap* behandelt juist meer alledaagse vormen

van net niet of net wel oneerlijk gedrag, een kwestie die nu in een herkenbaar en luchtig stuk bespreekbaar wordt gemaakt."

Diederik Stapel, hoogleraar

Sociale psychologie in Tilburg, haalde in 2011 alle media nadat hij was ontmaskerd als een van de grootste wetenschapsfraudeurs: zijn artikelen, die de beste tijdschriften haalden, bleken veelal gebaseerd op verzonnen data. De kwestie plaatste integriteit hoog op de agenda in elk wetenschapsbedrijf, waarna academici zich in cursussen gingen buigen over wetenschappelijke uitgliers. "Helaas voeren de uitschieters daarbij de boventoon", zegt Bousema. "Als een casus eenmaal terechtkomt bij een integriteitscommissie, ben je al te laat. Wij willen dat de dilemma's bespreekbaar worden bij de koffieautomaten en in de wandelgangen."

Lea Witmond, producent van *Gewetenschap*, onderstreept het belang van de 'kleine' verhalen. "Iedereen kan zich wel iets voorstellen bij plagiaat, bij fraude, bij het toeschrijven van onderzoek naar de wensen van de opdrachtgever; iedereen begrijpt wel dat zo iets niet deugt." Samen met De Jonge Akademie zijn Witmond en theatermaker Maples op zoek gegaan naar "de lagen eronder". "Die hebben te maken met de houding die wetenschappers innemen in hun dagelijks werk", zegt Witmond. "Die houding hebben we in ons stuk willen vatten." Maples smulde net als veel anderen

"Wij willen dat de dilemma's bespreekbaar worden"

HOE WETENSCHAPPERS WORSTELLEN MET VALS SPEL

Theater over de verwarring na 'Stapel'

van “het lekker vette verhaal” van de ontmaskering van Stapel. Voor een theatermaker dankbaar materiaal, maar de opdracht voor *Gewetenschap* was om de valkuil van het cliché te ontlopen. In de interviews met wetenschappers kwamen tal van spanningsvelden boven water, aan de hand waarvan hij aan het werk ging. “In een heel enkel geval is de fraude overduidelijk, veel vaker is het niet zo zwart-wit en domineren de grijstinten.” Teun Bousema: “*Gewetenschap* gaat over voetangels en klemmen waartussen wij als wetenschappers vaak moeten manoeuvreren.”

WANKEL EVENWICHT

Pandemonia zag zich voor een lastige opgave gesteld. Theater steunt vaak op het uitvergrooten van karakters, op het verscherpen van tegenstellingen, op het evoceren van emoties. Dat kon hier dus niet, zegt Maples. “Als theatermaker zoek je in eerste instantie naar zwart-wit, de grijze gebieden zijn maar grijs”, zo vat hij de uitdaging samen. Het wetenschapsbedrijf bood toch genoeg aanknopingspunten voor een verhaal: dankzij de hiërarchie (“altijd interessant als aanknopingspunt voor theater”) en dankzij de gepassioneerde manier van werken. “In geen enkele andere beroepsgroep is de intrinsieke gedrevenheid zo sterk.” Maar de gedrevenheid, nieuwsgierigheid en passie kennen een wankel evenwicht, weet Maples:

“Dezelfde bron die het mooie onderzoek voortbrengt, is ook een bron van drift, van concurrentie. Dáárin zit het drama.” De hoofdpersoon van *Gewetenschap*, Jeroen Dreef, is een veelbelovend jong onderzoeker die worstelt met zijn onderzoeksdata en een race tegen de klok loopt om als eerste zijn onderzoek te lanceren, om zo zijn buitenlandse concurrenten te slim af te zijn en om zijn positie aan de universiteit veilig te stellen. Want zijn aanstelling is nog tijdelijk. Producent Lea Witmond noemt de onderlinge concurrentie de belangrijkste motor van het stuk. Al jaren spreekt ze met allerlei wetenschappers en ziet ze een scheidslijn tussen de generaties: “Jonge wetenschappers moeten hun sporen nog verdienen, die moeten nog doorbraken maken.”

Maples: “De jongeren leggen de meeste passie aan de dag, maar die passie kan dus ook destructief worden.”

Witmond: “Dan slaat het door naar concurrentie, ze houden de kaarten dan liever voor de borst, voor hen is het moeilijk zich open op te stellen.”

Maples: “Er is nu eenmaal de drang om als eerste te publiceren. Het viel mij op hoe geweldig competitief de onderzoekswereld is.” “Tegelijkertijd berust de wetenschap op samenwerking en onderling vertrouwen”,

vult Teun Bousema aan. “Dat zorgt voor dilemma’s en maakt dit theaterstuk tot zo’n interessant en relevant project.”

SCORECULTUUR

Teun Bousema geeft als voorzet bij de discussie die hij met *Gewetenschap* wil losmaken enkele voorbeelden van dilemma’s. Zoals van een senior onderzoeker als hijzelf, die naast een waslijst aan taken (management, onderwijs, onderzoek, subsidies aanvragen) ook nog een promovendus moet begeleiden die aan het eind van

zijn vierjarig traject dreigt vast te lopen. “Dat komt best vaak voor, en wat doe je dan als begeleider om de promovendus erdoorheen te

slepen? Waar houdt goede begeleiding op en begint het gesjoemel, bijvoorbeeld door zelf mee te schrijven aan het proefschrift?” Bij het lezen van de interviews die De Jonge Akademie voor het stuk aanreikte, werd Witmond vooral getroffen door de dilemma’s van promovendi en postdocs, “tijdelijke medewerkers die hun leven nog niet zeker zijn”. Ze dist een verhaal op van een promovendus die op weg naar de eindstreep dreigde te botsen met zijn begeleider: “De vraag was hoe die begeleider zich ging opstellen: gunt hij de promovendus al het succes of wil hij ook zelf met het resultaat op de loop?”

“Passie kan dus ook destructief worden”

Maples wijst op de regelingen rond het co-auteurschap: in sommige vakgebieden goed geregeld, elders een grijs gebied. “Dan kan het gebeuren dat iemand coauteur wordt die bijna niks aan het onderzoek heeft bijgedragen, wat weer te maken heeft met de enorme druk om te moeten publiceren.” Teun Bousema hoopt niet dat *Gewetenschap* een klaagzang uitlokt. “Daar kun je gemakkelijk in verzanden: ‘Kijk ons eens onder druk staan.’ Wat we willen is dat er een debat komt over hoe we beter en leuker kunnen werken, en dat we van elkaar te weten komen waarmee we worstelen.” Het debat mag zich wat Bousema betreft verbreden naar de werkomstandigheden: “Er moet wél iets veranderen.” Hij wijst op de jaarlijks (soms zelfs driemaandelijks) terugkerende vraag van het management om het aantal publicaties op te geven met benoeming van de tijdschriften. “Daar doen wij allemaal netjes aan mee. Beklaag je je als onderzoeker over deze inspiratieloze fixatie op output, dan lijkt het haast of je iets te verbergen hebt, alsof je niet mee kunt komen met andere succesvolle wetenschappers.” Menig onderzoeker raakt “lamgeslagen” door die scorecultuur, zegt Bousema, die zelf als onderzoeksleider de lijstjes inmiddels nuanceert en op andere manieren zijn mensen probeert te stimuleren. “Die scorecultuur zit veel mensen erg hoog, je wilt toch niet dat goede mensen de wetenschap verlaten omdat ze zich in de

cultuur niet thuis voelen.” Bousema organiseert nu bijeenkomsten waarbij niet de output centraal staat, maar de “werkelijke waarde van het onderzoek”. Waaraan heeft dat onderzoek een bijdrage geleverd? Hoe heeft het de wetenschap of de samenleving verder geholpen? “Soms is het een bijdrage aan een nieuwe kijkrichting binnen de wetenschap, soms iets concreets, zoals onze bijdrage aan nieuwe tbc-richtlijnen in Indonesië. Dát is echt zinnig onderzoek, waar we met z’n allen trots op mogen zijn.”

Witmond en Maples hebben *Gewetenschap* niet gemaakt om per se de onderzoeksweld op de schop te nemen. Het uitwisselen van dilemma’s is al mooi, al beseffen zij dat hun stuk ook kan uitnodigen tot een gesprek over nieuwe werkomstandigheden. “De meeste mensen willen wel open zijn, maar zijn door de huidige concurrentie gedwongen hun mond te houden”, zegt Witmond. “Hoeveel openheid kan er zijn? Die vraag heeft ook met de organisatie te maken.” De Jonge Akademie wil met *Gewetenschap* absoluut niet het beeld neerzetten dat de wetenschap van gesjoemel aan elkaar hangt. Bousema: “Wel dat wetenschap

De Jonge Akademie is een platform binnen de KNAW van jonge topwetenschappers uit verschillende disciplines. Zij organiseert activiteiten op het gebied van interdisciplinariteit, wetenschapsbeleid en wetenschap en maatschappij. De Jonge Akademie telt vijftig leden tussen de 25 en 45 jaar, die op het moment van benoeming minder dan tien jaar geleden zijn gepromoveerd. Ze zijn werkzaam bij Nederlandse universiteiten en onderzoeksinstituten. De Jonge Akademie telt momenteel zes wetenschappers van de Radboud Universiteit. Een benoeming is voor vijf jaar. Elk jaar stromen tien leden in en tien anderen uit. Zie ook www.dejongeakademie.nl.

mensenwerk is, zoals elk ander beroep, en dat onderzoekers elkaar alert moeten houden op de regels van het spel, op fair play ten opzichte van jezelf, je collega’s en de maatschappij.” ■

Pandemonia Science Theater | *Gewetenschap*. Theater- en discussieprogramma over wetenschappelijke integriteit | Premiëre: 9 oktober, Universiteit van Amsterdam | Voorlopige speellijst: 16 oktober, Universiteit Tilburg | 28 oktober (twee voorstellingen): Radboud Universiteit Nijmegen | 18 november: Universiteit Leiden | (datum onbekend): Rijksuniversiteit Groningen | Zie ook: www.pandemonia.nl.

